

gradovi i prostori

duško kečkemet

**urbanizam humanih
i estetskih kvaliteta**

marginalije uz
urbanistički
projekt
splita 3

Prehistorija suvremenog urbanizma

Pojavio se u času općeg i potpunog razočaranja, u času sumnje u mogućnost humanog i estetskog suvremenog urbanističkog projektiranja, nakon niza promašaja i osnovnih urbanističkih nesporazuma od Ljubljane do Skoplja, od Splita do Beograda. Predstavio se kao dokaz da borba protiv stihijskog, usko praktičističkog i momentanog urbanizma ima opravdanja i da nije tek glas vapijućeg u pustinji suvremenog gluhog tehnicizma i općenite dehumanizacije čovjekova užeg i šireg životnog ambijenta. Uza sve propuste, koje nije mogao izbjeći, bilo zbog subjektivnih ili objektivnih razloga, taj će projekt ostati zabilježen u povijesti našega poslijeratnog urbanizma kao prva čvrsta stepenica, kao optužba onoga što se većinom dotada stvaralo pod imenom suvremenog urbanizma.

Ako i nije konačan rezultat, to je bar svjesni i samopouzdan pokušaj da izgubljeni čovjek u prostoru svog suvremenog života nađe sebe, svoju okolinu i svoje mjesto u toj okolini.

Dosad su se punih dvadeset pet godina gradili uglavnom tek stambeni blokovi, ili točnije, skupni dormitoriji i automobilske (ne pješačke) prometnice, a katkada i po koja javna zgrada. I tako je nastajao grad. Grad nije produkt prirode, nego čovjeka i društva, i iluzorno je bilo očekivati da će se sam moći oblikovati i rasti, prema nekim nadljudskim ili izvanljudskim pravilima.

Ako se nisu podizale pojedine stambene zgrade, bez ikakva određenijeg i dugoročnijeg plana, tek prema časovitim najnužnijim potrebama, projektirala su se, u najboljem slučaju, veća ili manja gradska stambena naselja. Ta naselja nisu bila podređena nekom cjelovitom urbanističkom planu, jer takvog nije ni bilo. Improvizirane urbanističke osnove stvarane su u poslijeratnom razdoblju po neodrživim ili zastarjelim urbanističkim koncepci-

jama, pod pritiskom uskog praktičizma i podređivane suvremenom tehnicizmu. Čovjek se u tim projektima jedva nazirao, a u njihovoj praktičnoj primjeni, podložnoj daljnjim ustupcima i različitim estetskim i humanim degradacijama, posve se gubio. Kao najvidljiviji elementi ostajali su ležajevi (tipično dehumanizirana terminologija: »građevni objekt sa dvaipoležajnim stanicama«) i vozila (tj. automobili i njihovi propisi).

Ako se u tom sivilu perforiranih kubusa neki »objekt« i isticao, osobito svojom visinom, poput arhitektima omiljenih nebodera-solitera, nije to većinom bilo radi urbanističkog oblikovanja grada ili dijela grada, nego iz želje za isticanjem njegova autora. Gradove bi često, poput Splita, podijelili na zone, i svaka je od njih povjerena jednom projektantu, koji bi od te zone stvarao svoje carstvo, ne obzirujući se na projekte ili izvedbe ostalih.

Druga je greška tih privremenih, pa i nekih definitivnih, regulacijskih gradskih osnova što su različite funkcije projektirane odvojeno, hijerarhijski: stambena zona odijeljena od administrativne, rekreacijska od turističke i sl. Time su se stvarale neprirodne koncentracije u pojedinim zonama, jer mehanički zbroj takvih funkcija nije dostajao da izgradi grad kao kompleksnu ali homogenu organsku cjelinu.

U te su projekte bili uračunati i mnogi tehnički standardi, mnoge propisane norme; bili su uzeti u obzir i neki ljudski elementi, kao visina i težina čovjeka, prostor koji zaprema u ležećem položaju i sl., ali na njegove psihičke, etičke i estetske norme nitko se nije ni pokušao obzirati. Rezultat je: očajna monotonija, sivilo i osamljenost u većini naših novih naselja, pa i onih s »natprosječnim standardom«. Koji projektant može objasniti onu tugu, onu ispraznost što obuzima čovjeka dok luta tim novim stambenim četvrtima, bilo to u novom Beogradu, Zagrebu ili Spli-

tu. Kuće su velike, živih boja, funkcionalne, ulice široke i pravilne, ima i nešto zelenila, pa ipak nedostaje »duha«, topline, čovječnosti, nema onog kampanilističkog zaljubljenog pojma »moga grada«.¹

Jedna je od osnovnih grešaka suvremenih urbanističkih projekata, osobito naših, što su se njihovi autori svjesno odrekli svake tradicije, smatrajući je inkompatibilnom na tom području, ne samo šire urbanističkom, nego i uže stambenom. Lakše je bilo odbaciti čitavu

¹ »Ako analiziramo naša nova izgrađena naselja, s aspekta urbanističkog rješenja, moramo doći do konstatacije kako su nam stambena naselja tmurna, jednoobrazna i bez ljudske topline starih urbanističkih ansambla...«

Inž. Josip Vojnović, Split 3, Suradnja, Split, III/1970, br. 15, str. 4.

današnje stanje predjela na kojem će se podići split 3

vinogradi, voćnjaci i crkvice sv. Iovre

baštinu prošlosti i osloniti se na suvremene tehničke standarde iz priručnika, nego uočiti vrednote našeg povijesnog urbanizma, i iskoristiti ih u oblikovanju novoga radi davanja nužnog kontinuiteta i stilskog općeg pečata i radi odnosa grada prema čovjeku koji je u povijesnom urbanizmu bio uglavnom pozitivno definiran.

Rezultat je da ljudi danas radije stanuju u starim, često derutnim i nabijenim gradskim četvrtima nego u novim, prozračnim suvremeno oblikovanim i dimenzioniranim naseljima.

Dobre i loše strane natječajnog programa

Natječaj za urbanističko rješenje »Splita 3« raspisan je godine 1968, a njegova je izgradnja bila planirana za razdoblje 1970. do 1975. Natječaj je bio jugoslaven-skog karaktera, a osigurano je sudjelovanje triju projektantskih grupa: iz Urbanističkog zavoda Dalmacije, Urbanističkog instituta Slovenije i Urbanističkog instituta Hrvatske.

Natjecatelji su imali za podlogu Direktivnu regulacijsku osnovu Splita što ju je još godine 1951. izradio Urbanistički zavod u Splitu, zatim Odluku koja zamjenjuje regulacijsku osnovu i Regionalni prostorni plan Splita izraden u okviru planiranja Južnog Jadrana — sve radove iste ustanove; generalni urbanistički plan Splita još ne postoji.

U natječajnom programu utanačene su temeljne smjernice »Splita 3«, izradene nakon savjetovanja većeg broja splitskih privrednih i društvenih organizacija.

Temeljnim smjernicama natječajnog programa predviđala se izgradnja trećeg gradskog rajona od 10.000 novih stanova sa oko 40.000 stanovnika, dakle trećina današnjeg Splita (najveća poslijeratna stam-

bena gradilišta u Splitu kretala su se između 300 i najviše 2000 stanova). Na 341 ha novog dijela grada predviđala su se četiri osnovna sadržaja: stanovanje (148 ha), rekreacija, sport i turizam (115 ha), bolnice i medicinski centar (33 ha) i visoke škole (24 ha), a ostali je prostor (21 ha) otpadao na prometnice.²

Koncepcija temeljnih smjernica natječajnog programa vrlo je zamašna i smiona, a u našim relacijama posebno je napredna. Planiranom izgradnjom ne rješavaju se više, kao dosad, tek kritični stambeni i drugi problemi, nego se ide mnogo dalje, podižući prvenstveno opći standard na višu razinu. Tako je, npr., predviđeno da godine 1973. i posljednja splitska sustanarska i podstanarska obitelj dobije svoj stan, a već godine 1974. bilo bi čak 700 slobodnih stanova. Prosječna površina po stanu iznosit će 65 čvm.³

Najpozitivnija novost u našoj urbanističkoj praksi bila je odluka da se uz stambene zgrade podižu usporedo i nužni »prateći objekti«: zabavišta, osnovne škole, ambulante, društvene prostorije i dječja igrališta. Bio je to rezultat ankete provedene uoči raspisivanja natječaja u 5000 stanova u novim gradskim četvrtima i u 332 privredne i društvene organizacije, koje su zainteresirane za stanove u planiranom trećem splitskom rajonu.

Postavljeno je pitanje «bi li cijenu stana trebalo povećati za 5%, da bi se paralelno s izgradnjom stanova osigurala izgradnja dječjih vrtića, jaslica, ambulanta, društvenih prostorija, osnovnih škola i dječjih igrališta. Za povećanje izjasnilo se 70% onih koji potražuju stanove, 13% se nije izjasnilo, a tek 17% anketiranih bilo je protiv.⁴

Ta je anketa uvjerljivo pobila tvrdnje mnogih projekatana naših odbojnih dormitorija da je takva izgradnja diktat potražnje i da je ostvarivanje naprednijih i humanijih urbanističkih koncepcija u nas nemoguće.

Iako su temeljne smjernice urbanističkog natječaja za »Split 3« važan događaj u našoj urbanističkoj praksi (jedna od najistaknutijih kvaliteta ogleđa se u slobodi koja je ostavljena projektantima da razviju svoju zamisao), ipak već u njegovim propozicijama postoje elementi koji su donekle sputali projektante ili ih prisilili da usvoje i neke manje pozitivne, pa čak i negativne pretpostavke. Stoga će se glavne zamjerke projekta »Split 3« odnositi uglavnom na program natječaja, a ne na izabrani projekt.

Osobno mislim (a moje stajalište je posve izolirano) da je glavni nedostatak automatsko prihvaćanje naglog, neprirodno brzog populacijskog rasta Splita, koji je uoči i nakon posljednjeg rata imao oko 35.000 stanovnika, a zatim je u dvadeset godina dobio 100 tisuća više, ne prirodnim prirastom nego imigracijom okolnog stanovništva, iz selâ i manjih mjesta kojima prijeti potpuna depopulacija.

Ne samo da se taj nagli rast sasvim neurbaniziranog stanovništva prihvaća kao neminovna činjenica, bez mogućnosti kontrole ili bilo kakvog utjecaja na njega, nego se općenito priželjkuje grad sa što brojnijim stanovništvom — što je izrazito malogradanska pojava. Perspektivni razvoj Splita u daljnjih trideset godina predviđa grad sa oko 350.000 stanovnika i miri se s emigracijom stanovnika okolnih otočkih i kopnenih područja iz njihovih užih zavičaja i iz njihovih ekoloških sredina.

Ne uvida se, međutim, da će taj naglo i nedovoljno kontrolirano izrasli velegrad, na pedesetak kilometara izduženom obalnom pojasu od Trogira do Omiša, mnogostruko otežati gradski promet i općenito život njegovih stanovnika. Danas, kad se većina naprednih teoretičara urbanista slaže da grad iznad sto tisuća stanovnika geometrijskom progresijom otežava život svojih stanovnika i nužno ga dehumanizira — mi taj moment uopće ne uzimamo u razmatranje.

Iako prihvaćeni projekt »Split 3« dosljedno izbjegava hijerarhijsku podjelu na zone pojedinih sadržaja i nastoji da cijelo gradsko područje prekrije isprepletenim sadržajima da bi izbjegao monotoniju i neravnotežu života u različito doba dana i godine, postojeći je program sve natjecatelje sputavao, ne pružajući im mogućnost da rješavaju cjelovitu i samostalnu urbanu jedinicu, nego dio većeg gradske cjeline, sa specifičnim općegradskim sadržajima.

Prag, na primjer, danas projektira svoj »Južni grad«, deset kilometara od središta staroga grada. U njemu će stanovati 85.000 stanovnika, ali to neće biti praško naselje, nego potpuno zaseban i samostalan grad, sa svojim središtem i svim potrebnim službama, čak i sa samostalnom industrijom, dok će s Pragom biti povezan tek podzemnom željeznicom.

2

Za sve podatke u ovom članku, osim ako izričito ne navodim druge izvore, koristio sam se preliminarnim elaboratom Urbanističkog inštituta SR Slovenije: »Split 3«, Osnovno urbanističko rješenje, Split 1969.

3

V. Zečković, U Splitu 1974. Izdaje se stan, Vjesnik, 14. IV 1970, str. 5.

4

»Split 3«, Osnovno urbanističko rješenje, str. 92.

»Split 3« ne može se razviti cjelovito i samostalno (što nije ni predviđeno) jer će on uvijek ostati samo jedan gradski rajon.⁵ On mora posve preuzeti neke važne sadržaje čitavoga grada i tako ne može izbjeći hijerarhijsku podjelu funkcija.

Prvo: već fiksirana komunikacijska shema Splita i okolice daje »Splitu 3« izrazito periferni značaj. On je po dužini »prepolovljen« najprometnijom cestom, koja nije u toj dimenziji toliko potrebna njemu, koliko cijelom Splitu.

Drugo: iako će projektanti nastojati stvoriti novo središte rajona, glavno će se središte uvijek nalaziti u starom Splitu, jer sve prometnice i gotovo sve funkcije vode k njemu.

Treće: »Split 3« će naprotiv morati preuzeti neke funkcije cijeloga grada, koje su za njega »preteške«. Tako će čitav njegov zapadni dio zauzimati gradske bolnice i medicinski centar sa svim pratećim objektima. Stvorit će se specifična, s urbanog gledišta ne baš ugodna, koncentracija. S druge strane grančit će »Split 3« neposredno s prostranim glavnim gradskim grobljem. Iako će groblje u daljoj budućnosti biti uklonjeno, cijela će jedna generacija stanovnika »Splitu 3« svakodnevno osjećati njegovu blizinu.

Četrto: jedna je od glavnih vrijednosti i prednosti »Splitu 3« njegov smještaj na obali. To je faktor koji može izvanredno mnogo pridonijeti svakoj urbanoj formaciji. Logično je, štaviše, da fokusna točka grada bude baš njegova luka (što je i tradicija svih naših primorskih naselja) i da ona bude osnovna funkcija i reprezentacija naselja. A luka je, u urbanističkom smislu, nešto više od plaže, od turističkog područja, od rekreacije; ona je organski dio grada, a ne tek jedna od njegovih zona. Pravu luku nemaju naselja koja i nisu gradovi u tradicionalnom smislu, nego ljetovališta, rivijere, kao na primjer Opatija. Cijeli obalni pojas »Splitu 3« namijenjen je uglavnom turizmu već samim programom natječaja. Oko 5200 turista i ne manje uslužnog osoblja treba da se smjesti u hotelima i »pratećim objektima« na čitavom južnom obalnom dijelu »Splitu 3«. Kad bi to bio turistički kapacitet proporcionalan potrebama tog rajona, on bi našao svoj uravnotežen i nenametljiv smještaj, ali to je sadržaj i kapacitet cijelog Splita.

Peto: budući da se »Split 3« projektira na periferiji dosadašnjeg Splita, on zatječe i neke već postojeće situacije koje mu smetaju, a ne može ih se osloboditi. Tako je u središtu rajona, u predjelu Viskoka, već izgrađeno izrazito neugledno i ružno naselje individualnih prizemnica i jednokatnica, podignuto bez urbanističkih principa, bez ikakva sklada i ukusa, jer su to zgrade doseljenih poljoprivrednika. Nijedan projektant nikakvom umješnošću ne može to naselje, na najljepšem i najistaknutijem položaju, uklopiti u svoj urbani projekt, osim da ga pretvori u etno-park kiča.

Napokon, velika je poteškoća za projektante natjecatelje nepostojanje generalnog urbanističkog plana. Vidimo, dakle, da projektantima, uza svu kreativnu slobodu, nije dana baš najpovoljnija odskočna daska.

Princip projektanata

Na jugoslavenski natječaj za urbanistički projekt »Splitu 3« stiglo je 18 radova, uključujući i tri pozvane grupe projektanata. Ocjenivački odbor odabrao je rad grupe autora iz Urbanističnog inštituta SR Slovenije: arhitekata Vladimira Mušiča, Marjana Bežana, Nives Starc i suradnika, i predložio ga za daljnju razradu. Savjet za urbanizam prihvatio je mišljenje ocjenivačkog suda, a Poduzeće za izgradnju Splita izradilo je »Akcioni program realizacije izgradnje Splitu 3«. Dogovoren je timski rad na izgradnji, u kojemu će osim projektanata i Poduzeće za izgradnju Splita sudjelovati i više ostalih gradskih institucija, poduzeća i građevinskih operativa. Ta organizacija daljnjeg rada posebna je i zanimljiva novina u izvedbi jednog tako opsežnog i odgovornog objekta. Rukovodilac i organizator pripremnih radova izgradnje (a pripremnim radovima posvećena je posebna pažnja) jest inž. Josip Vojnović.

Pa ipak, uza sve navedene zamjerke, treba priznati i vrlo pozitivne strane natjecajnog urbanističkog programa »Splitu 3«, osobito zbog toga što je on omogućivao »optimalni rezultat želja i mogućnosti, ostavljajući kao zadatak natjecateljima da oni svojom invencioznošću, senzibilnošću, poznavanjem problematike ili specifičnim poniranjem u nju samu, na svoj način, prema svojim vlastitim pogledima, definiraju sve ono što u ovom trenutku predstavlja još uvijek otvorenu dilemu, i na taj način poboljšaju programe i u sadržaju i u funkciji...«⁶

⁵ Sam naziv »Split 3« izrazit je primjer suvremenog tehnicističkog i dehumaniziranog tretiranja grada. Grad, organska cjelina, ponos njegovih stanovnika, nešto što se poistovjećuje s bićem, što ima poput čovjeka sve individualne osobine, postaje tek suhoparna brojčana oznaka, prenesena sa paus-papira urbanista.

⁶ Osnovno urbanističko rješenje, str. 11—12.

Još i više: »Od natjecatelja se tražilo da kod koncipiranja problematike centara, odnosno datog programa, udahnu u urbanističko rješenje svoj pečat, kako bi 'Split 3' dobio svježije i nove kvalitete karakteristične samo za 'Split 3' odnosno za njegovog autora.«⁷

Bitni stav projekatana u odnosu na zadatak što su ga morali riješiti bio je konstruktivan i napredan, jasan i određen u programu, a ujedno fleksibilan u izvedbi, omogućujući tako kreativnu i izvedbenu slobodu budućim autorima pojedinih građevina ili drugih sadržaja. Najpozitivnije je njihovo dosljedno primjenjivano kritičko stajalište prema često uobičajenom shvaćanju urbanizma kao primarno ekonomsko-tehničke kategorije; nasuprot tome oni ga doživljavaju kao socijalno-antropološku, samoupravnu i kulturnu kategoriju. Oni se, dalje, kritički odnose na poistovjećivanje urbanizma s izradom statičkih planova bez mogućnosti unošenja »dinamičnih elemenata promjena, razvoja saznanja, društvenih vrijednosti i ekonomske moći uz potrebu i neizbježnost relativne permanentnosti jednog građevinskog objekta ili jedne komunalno-infrastrukturne instalacije«.⁸

Projektanti »Splita 3« bili su svjesni naših suvremenih ograničenih mogućnosti izgradnje, tehnologije i općeg sagledavanja urbanističkih problema, ali su zato osigurali slobodan pristup novim mogućnostima i novim zahtjevima.⁹ To omogućivanje daljnjeg prilagođivanja novim potrebama i novim idejama temeljna je kvaliteta njihova izrazito dinamičnog urbanizma i polazna točka njihova urbanističkog oblikovanja. Ta elastičnost nije sumnja u suvremene mogućnosti, jer su oni svjesni visokog stupnja koji su danas dostigle društvene

7

Nav. dj., str. 12.

8

Nav. dj., str. 6.

9

Nav. dj., str. 7.

i tehničke nauke u svijetu, što im omogućuje »zauzimanje jedne čvršće pozicije u procesu stvaranja ambijenta za čovjeka...«. ¹⁰

Nasuprot rezigniranom i gotovo fatalističkom shvaćanju grada kao proizvoda stihije kojom je, osobito danas, nemoguće upravljati, oni su uvjereni da je »grad čin volje i mora biti sve više predmet svjesnog napora oblikovanja i preokupacije najsvjesnijih i najinteligentnijih snaga u društvenoj zajednici«. ¹¹

Tu teoriju Eduarda Bacona, da se čovjekova volja mora odraziti u oblikovanju gradova, koji tako postaju najviše dostignuće naše civilizacije, razradio je autor projekta »Split 3« Vladimir Mušič i u svojoj radnji »Urbanizam je volja«. ¹²

Autori su inače svoje stavove temeljili na teoretskim i praktičnim djelima K. Lyncha, C. F. Ahlberga, R. C. Stonesa, W. Alonsa, J. Dyckmana, Ch. Alexandera, P. Smithsona, D. Cranea, pa i Vj. Richtera, kao i na dosadašnjoj vlastitoj praksi.

Osnovne principe projektiranja »Splita 3« formulirao je jedan od autora, arh. M. Bežan, ukratko ovako: »Strukturu gradova stvoriti ponovo na sistemu gradskih ulica i to pješačkih, odrediti frekventne tačke koje podstiču formiranje gradskog tkiva, vitalnost postići preplitanjem funkcija... i koncentracijom gradnje postići koncentraciju zelenih površina.« ¹³

Vizuelni i funkcionalni pristup

Područje budućeg trećeg splitskog rajona izvanrednih je prirodnih kvaliteta, pa time i pred projektante-urbaniste postavlja odgovorne zadatke: da sretno iskoriste te prirodne pogodnosti ili da ih upropaste (kao što je to učinjeno u još ljepšem splitskom predjelu Meja pod Marjanom). Blaga padina prema jugu pruža idealne mogućnosti osunčanja i bezbroj pogleda na more, a ujedno i efektanu panoramu naselja gledanog s mora.

Silueta samog terena nije monotona u svojoj liniji, jer njome dominiraju tri brežuljka koji vještom projektantu pružaju mnoga slikovita rješenja, osobito s obzirom na vizure i na rekreativna područja.

Klimatski uvjeti Splita, a posebno toga predjela, iznimno su povoljni. Što se tiče insolacije, to je vrlo sunčano područje, sa 2674 sata sunca godišnje. Prosječna količina oborina je mala, 800 mm godišnje, što pogoduje stanovanju, turizmu i rekreaciji. Osim bure i juga, vjetrova ima malo, a maistral ublažuje toplinu ljeta.

Projektanti su posebnu pažnju posvetili okolnoj prirodnoj sceneriji, za što su pokazali osobitu istančanost.

Pogled na stari Split bio je oduvijek najljepši s mora. Svi su stari putopisci ostajali zadivljeni pred tim prizorom. Suvremeni urbanisti, arhitekti i ostali faktori uspjeli su u posljednjih desetak godina potpuno narušiti taj prirodni i ljudski tisućljetni sklad, ne pružajući u naknadu za uništeno nikakvu novu urbanističku kvalitetu.

Iako pogled s mora na predio »Splita 3« ne pruža te vrijednosti kao na historijski Split, posebno zbog nepostojanja luke kao stjecišta svih prometnih i vizuelnih pravaca grada, njegovi projektanti osobito su pazili na opći efekt tog aspekta.

Vizuelni kontrapunkt starom središtu grada bit će grupacija solitera iznad Žnjana. Poštivana je prirodna valovitost terena kao kvaliteta razbijanja monotonije. Kao na osobite scenerijske kvalitete projektanti su računali na slikovitu pozadinu grada, s lancima planina Kozjaka i Mosora i kliškom tvrđavom između njih. Oni su tako, za razliku od autora većine naših dosadašnjih urbanističkih ostvarenja, doživljavanih prvenstveno na tlocrtima, svjesno i sigurno stvarali sliku novoga grada, odnosno gradskog regiona, u postojećem prirodnom okviru, koristeći se istaknutim vrijednostima tog okvira. Monotoniju urbane mase ublažili su i cezurama obilnog gradskog zelenila na određenim mjestima.

Iako je »Split 3«, već time što je tek jedan od novih gradskih regiona, podređen starom središtu grada, ne toliko stambenim, ali svakako glavnim upravnim, administrativnim i ostalim radnim funkcijama, ipak su projektanti uočili neke njegove prednosti i na tim područjima. Nabijenost, preopterećenost prometom i nemogućnost slobodnijeg razvijanja različitih funkcija u starom dijelu grada bit će razlogom seobe mnogih od tih funkcija u ovaj rajon.

Projektanti nisu mogli pouzdano utvrditi sve te buduće funkcije unutar »Splita 3«, jer će se one pojavljivati, odnosno nestajati, s vremenom, zbog različitih danas nepredvidivih čimbenika, pa su razlikovali — a to je bilo i propozicijama natječaja predviđeno — stalne od dinamičnih elemenata u urbanoj strukturi. U prve, koje je moguće programirati na temelju demografskih i ekonomsko-tehničkih predviđanja, ulaze stambeni, a uglavnom i turistički, školski i rekreacijski. U druge, koje je teško preciznije predvidjeti, pa im je trebalo ostaviti mogućnosti slobodnog razvoja, oblikovanja ili izmjenne sadržaja, ulaze ostale funkcije: upravne, administrativne, kulturne, privredne i sl.

10

Nav. dj., str. 9.

11

Nav. dj.

12

Arhitektura, Zagreb 1968, br. 97—98, str. 8—14.

13

Split 3, visoki urbanizam. Slobodna Dalmacija, Split, 14. II 1970, str. 3.

Prekrivanje funkcija nasuprot hijerarhijskoj monotoniji

Postavke programa natječaja umnogome su predviđale urbanističku strukturu na hijerarhijskom sistemu odvojenih funkcija, tj. planirajući pojedine sadržaje u pojedinim gradskim zonama: upravno-administrativne, trgovačke, stambene, turističke, školske, medicinske, rekreativne i sl. Projektanti su, međutim, primijenili sistem tzv. »prekrivanja funkcija«. Oni pravilno i suvremeno shvaćaju grad kao kompleksni i cjeloviti organizam u kojemu su pojedine funkcije međusobno ovisne, pa je bolje da se prostorno ne dijele, nego prepleću gdje je to moguće. Tako se izbjegava s jedne strane stroga podjela grada (ili cjelovitog gradskog rajona) na centralni i sporedne ili periferne dijelove, a s druge se izbjegava monotonija istih funkcija grupiranih u posebnoj zoni. Izbjegava se pojava »administrativnog« zagrebačkog Griča, u kojemu postoji očiti nesklad jutarnjeg uredskog meteža i popodnevnog ili večernjeg mrtvila zbog nerazmjera administrativnih i stambenih funkcija, ili londonskog Cityja koji se sada planski naseljuje stanarima da se izbjegne njegova dosadašnja potpuna pustoš nakon uredovnog vremena.

Odbojnost koju stanovanje pokazuje prema dosadašnjim administrativnim i trgovačkim središtima nestat će, osigura li se u tim zonama isključivo pješački promet i eliminiraju li se sve one smetnje dosad vezane uz pojam tih središta.

To »prekrivanje sadržaja« rezultat je i njihove što prisnije ovisnosti. Poželjno je, naime, da trgovine budu u neposrednoj blizini stanova; jednako tako kulturne i zabavne institucije, rekreacijske površine i sl. Poželjno je, dalje, da se školski i medicinski centar, koji su već svojim specifičnim sadržajima osuđeni na određenu hladnoću i odbojnost, učine privlačnijima i »humaniziraju« stambenim građevinama.

Projektanti su, dalje, željeli da koliko je moguće reduciraju onaj jednostrani karakter turističke hotelsko-ugostiteljske zone, koja je u ljetnoj sezoni namijenjena gotovo isključivo stranim gostima a ne samim građanima, pa je u ostalo doba godine odbojno mrtva i pusta. Ubacivanje stambenih i općerekreativnih sadržaja u te zone omogućit će da se njima bar donekle služe i sami građani, a time će se sprječiti izoliranje i umrtvljenje tih zona izvan turističke sezone. Takvim sistematskim ubacivanjem stambenog sadržaja u druge autori će zacijelo ublažiti temeljnu grešku programa natječaja, da se medicinska služba čitavoga grada koncentrira u jednom njegovu rajonu (iako je to sa medicinskopraktične strane korisno); isto tako i znatan dio turističkih pogona.

Projektanti su tako nastojali postići ravnotežu različitih funkcija u gradu, a ujedno i života grada u razno doba dana ili godine, a to je veliki uspjeh na polju urbanističkog planiranja — bar u nas.

Promet

Projektanti su se u komponiranju urbanističkog rastera novog rajona pridržavali već postojeće odnosno zadane osnovne prometne mreže. Ta je mreža stvarana u odnosu na već izgrađeni Split, ne predviđajući tako razvijenu i suvremenu urbanu aglomeraciju kao što je »Split 3«. Ta mreža zadanih prometnica odaje nekoliko negativnih strana: gotovo bolesno izbjegavanje svake pravilnosti, simetrije, sukladnosti, kontrapunkta i svega onoga što je dio naše urbanističke tradicije; zadržavanje nekih improviziranih ili stihijski na-

stalih prometnica kao status quo; provođenje glavne i najfrekventnije prometnice, namijenjene čitavoj pokrajini, kroz središte novoga gradskog rajona, dijeleći ga tako u dvije nehomogene cjeline. Pogrešna je, naime, pretpostavka da jedna kolna prometnica, namijenjena isključivo brzom prometu, može biti »kičma« naselja, jer ga ona čitavom svojom strukturom i funkcijom rastavlja poput željezne ograde, a nikako ne spaja, što je bio slučaj sa starim pješačkim prometnicama, šetalištima ili trgovima.

Projektanti su u toj neugodnoj fiksiiranoj situaciji učinili najviše i postigli su, u granicama mogućnosti, zavidne rezultate.

Oni su u osnovi, a to je najpozitivnije u našoj urbanističkoj praksi, sve gradili na stajalištu da se kolni promet mora strogo dijeliti od pješačkoga. Stoga su projektirali brze kolne prometnice, zatim one sporedne koje njih vežu za stambene, poslovne i ostale objekte, i napokon isključivo pješačke prometnice.¹⁴

¹⁴ Upotrebljavam u ovom stručnom napisu uobičajene tehničke termine, poput »pješačke prometnice«, uza svu odbojnost, šablonu i degradaciju tih pojmova. Na molbu izvodioca projekta »Split 3« predložio sam za određene prometnice čitav niz općih termina humanijeg i tradicionalnijeg oblika, poput ceste, ulice, šetališta, drvoreda, prilaza, polaza, trga, poljane, plokata, vidikovca, stepenica i sl.

Dokazali su da je moguće riješiti kolni pristup svim zgradama, pa i onima stambenim, a da se ujedno oslobode buke i ostalih prometnih smetnji, i to tako da se ti kolni pristupi većinom nalaze sa stražnjih strana građevina, gdje su smještene parkirališta i garaže, dok je s prednje strane dopušten samo pješački promet. To je osobito važno za dvije velike »pješačke prometnice«, jednu u sveučilišnom predjelu, a drugu u predjelu Žnjana, koje su oslobođene kolnog prometa i svega negativnoga što on sa sobom donosi, a svim je građevinama na njima, opet, osiguran kolni pristup straga.

Predviđene su garaže za 10.000 vozila, ali uglavnom nenametljivo: iskoristit će se strmine, odnosno nasipi samog terena.

Preporod ulice

Jedna od najvećih kvaliteta projekta trećega Splita jest ponovno uspostavljanje »pješačkih ulica«. Potrebno je ulici izričito dati pridjev »pješačka«, jer je ona u svim suvremenim gradovima izgubila tu funkciju i namijenjena je u prvom redu vozilima, i prema tim se potrebama, dimenzijama i normama graditi. Čovjek, koji je u biti pješak, potpuno je zanemaren i istisnut s nje. Umjesto da spaja razne predmete, sadržaje i same ljude, suvremena ih ulica razdvaja. Ljudi jure novim gradskim ulicama, uglavnom u vozilima, ili gonjeni vozilima, i nemaju mogućnosti ustavljanja, susretanja, konfrontiranja. Ulica je postala pokretna vrpca koja čovjeku ne dopušta predah. Suvremeni promet, zaljubljen u svoje tehničke prednosti, u svom nezasićenom apetitu uklonio je s gradskih ulica svaki komadić zelenog prostora, sve drvorede, suzio ili uklonio pješačke trotoare, progutao vrtove oko kuća ili javne parkove i igrališta. Parkirališta, ona stihijska kao i improvizirana ili organizirana, nastavila su tu destrukciju prostora i sadržaja.

Ali ne samo da su pješaci izgubili u suvremenim gradovima svoje pravo, nego je i sama ulica izgubila svoje osnovne karakteristike i vrijednosti. Suvremeni urbanizam, nasuprot onome historijskom, tobože nazadnome, poistovjećen je sa slobodno stojećim građevinama, često visokim soliterima. Tako je ulica kao klasična urbanistička karakteristika nestala i pretvorila se u kolnu prometnicu, zacrtanu prugama, »zebrama«, signalnim uređajima i sl. Izgubila je svoje prostorne determinante, svoje »strane«, perspektive; svela se od trodimenzionalne na dvodimenzionalnu, plošnu.

Projektanti »Splita 3«, kao i oni rotterdamskog Lijnbaana ili drugih naprednih urbanističkih rješenja u svijetu, ponovo su izgradili ulicu na dobrim starim temeljima, a s novim sadržajima i u suvremenom ruhu. Stvorili su njezine »strane« od povezanih pročelja zgrada; njezina križanja namijenjena pješacima, njezina šetališta, zastajališta i objekte koji je obogaćuju, oplemenjuju i uljepšavaju.

Tako su (čak na linijama stare rimske centurijacije) projektirali dvije glavne ulice namijenjene isključivo pješacima. Prva povezuje sveučilišne zgrade i ustanove, postajući tako zajednička aula čitavog studentskog i naučnog dijela grada, sastajalište studenata i profesora, mjesto razgovora, rasprava, nešto što se u ostalim suvremenim gradovima ne može ni zamisliti. Druga je uklopljena u stambene, kulturne i ostale javne građevine, tvoreći s njima zajednički velik i složen urbanistički objekt. Prostor ulice, prostori trgovina, uslužnih radionica i različitih ustanova u prizemljima i nižim katovima građevina a stambeni prostori u višim katovima tvore zajedno homogenu i funkcionalnu cjelinu.

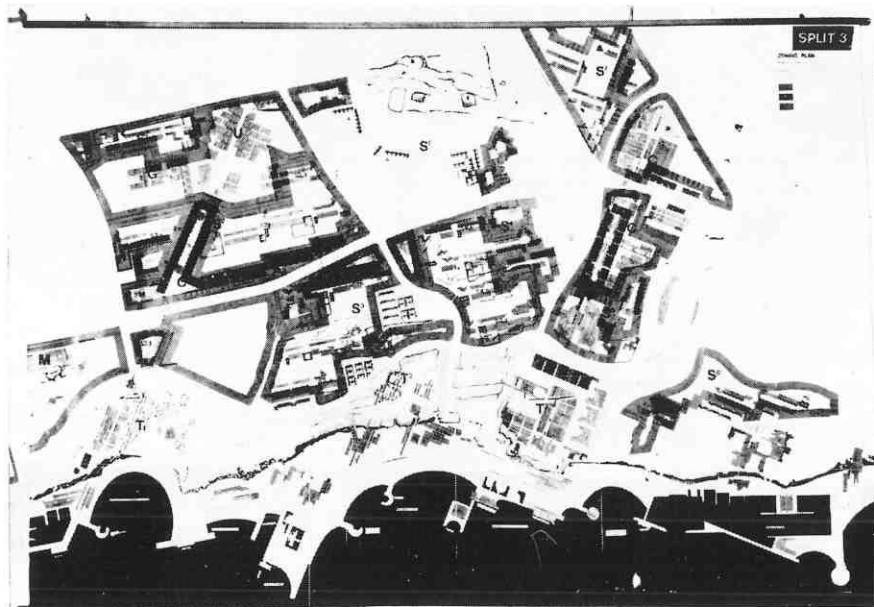
Rezultati ovog eksperimenta zaslužat će najveću pažnju, ne samo naših, nego i svjetskih stručnjaka.

Stanovanje

Većina dosadašnjih gradskih kompleksa građena je gotovo isključivo radi potreba stanovanja, pretvarajući se tako u monotone »zajedničke spavaonice«. U početku se govorilo o »smještajnim mogućnostima«, zatim o »zadovoljavanju osnovnih normi«, danas o »standardu«, ali nikada o kvaliteti i humanosti stanovanja.

Stanovanje je jedan od glavnih, ali ne dominantni dio sadržaja novoga splitskog rajona. Posebnu kvalitetu pružaju mu prednosti terena, nagnutog prema jugu i moru, osunčanog, privlačnog. Iste takve kvalitete na drugim su položajima bespovratno upropaštene.

Nastaniti više od 50.000 ljudi sa više od 12.000 stanova na prostoru manjem od 350 hektara nije lak zadatak. Gustoća stanovnika mora prema zadanom programu iznositi 425. Tih 220 m² gradske bruto-površine po stanovniku predstavlja preveliku gustoću. Međunarodna federacija za urbanizam u Oerebru predlaže 300—400 m² po stanovniku za gradove slične veličine i funkcije. Ali i ovo je napredak u odnosu na dosadašnje stanje stambenih zona u gradu koje imaju samo 51 m² po stanovniku.¹⁵

U-univerzitetski centar
G-građevinski školski centar
M-medicinski centar
C-centralni sadržaji
T-turizam i rekreacija
S-stanovanje
L-lučice i kupališni sadržaj

Projektanti su ipak, većinom, uspjeli ostvariti neke pozitivne principe: da svaki stan ima optimalnu orijentaciju; da veći dio stanova ima pogled na more, a većina ostalih neku zanimljivu gradsku vizuru. Predviđena su tri standarda stanovanja: »normalni standard« imaju visoke zgrade sa sjeverne strane ulica; »viši standard« imaju niže zgrade do 4 kata u južnim građevinama »ulice«, s obaveznim terasama; »ekstra standard« predstavljaju male, slobodno postavljene zgrade atrijskog sistema, prizemne ili na jedan kat, predviđene za individualno stanovanje.

Kvaliteti stanovanja posvećena je posebna pažnja. Tako su gotovo svi stanovi drugog tipa orijentirani prema moru i opskrbljeni prostornim stepenastim terasama, s mogućnošću neposredne rekreacije na otvorenome, gajenja cvijeća i sl.

Zgrade sa stanovima trećeg tipa zapravo su individualne vile, izolirane od uličnog prometa poput antičkih građevina, s dvorištem u sredini. To vraća gradskoj kući najviše vrijednosti iz prošlosti urbanizma. Ujedno je to protuteža danas razmahanoj izgradnji vila i vikend-kućica duž naše slobodne obale. Projektanti pretpostavljaju da će se takvom izgradnjom urbanistički discipliniranim gradovima, na posebno privlačnim položajima blizu mora, mnogo racionalnije iskorištavati prostor nego dosadašnjom izgradnjom vila, a ujedno će upotreba tih »vila« biti duža i udobnija zbog blizine svih uslužnih, kulturnih i rekreacijskih objekata.

Osobno mislim da takav tip zgrada neće nikada potpuno udovoljiti čovjekovim potrebama »povratka prirodi«, ali će svakako podići degradirano čovječje gradsko obitavalište na viši stupanj.

Prateći objekti stanovanja

Spomenuo sam, kao glavnu kvalitetu ovog urbanističkog projekta, da se ne planira samo stambeni prostor nego i prostor najosnovnijih institucija koje su dio određenoga kulturnog čovjekova standarda. Oni su jednako nužni kao što su nužni vodovod, električna, kanalizacijska, telefon i sl.

Društvenu podlogu za obaveznu izgradnju tih pratećih objekata stanovanja dali su sami budući stanovnici tog područja u anketi, obvezavši se pridonijeti plaćanjem određenog povećanog postotka da se zajedno sa stambenim objektima grade i dječji vrtići, jaslice, ambulante, društvene prostorije, osnovne škole i dječja igrališta.

Projektanti su sada mogli mnogo povoljnije nego prije locirati i planirati te građevine ili im osigurati poželjne dijelove stambenih građevina, jer su uklonjene mnoge poteškoće zatečenog stanja.

Škole su u novom splitskom rajonu predviđene uz veće zelene površine, a dječje ustanove smještene su u manje zasebne zgrade neprometnih ulica.

Ostali urbani sadržaji koji prate stanovanje logično su i funkcionalno povezani s njim. Tako su trgovine prehrambenih proizvoda postavljene u neprometnim ulicama ili na raskršćima ulaza u stambene zajednice.

Unutar stambenih jedinica predviđeni su manji bifei i slastičarnice, dok su veći restorani u blizini važnijih gradskih sadržaja.

Osobita pažnja posvećena je parkiralištima, toj rak-rani suvremenog urbanizma. Iako su mnoge ulice oslobođene kolnog prometa, svim je zgradama omogućen kolni pristup i osigurano garažiranje, većinom ispod uličnog nivoa.

Funkcije gradskog centra

Projektanti su bili hendikepirani prvo postojanjem historijskog gradskog centra, a drugo odlukom da u tom rajonu predvide medicinske, visokoškolske i turističke centralne funkcije za čitav grad, a ne samo za taj rajon. Oni čak predviđaju mogućnost seobe još nekih centralnih sadržaja iz nepovoljnih uvjeta starijega grada u ovaj rajon. Program natječaja predvidio je stvaranje sekundarnog gradskog centra u novom rajonu, iako je taj pojam »sekundarnog« centra prilično neodređen, jer će stari i novi centar biti fizički i sadržajno odijeljeni prostornom zonom isključivo stambenog karaktera, a ništa ih neće povezivati.

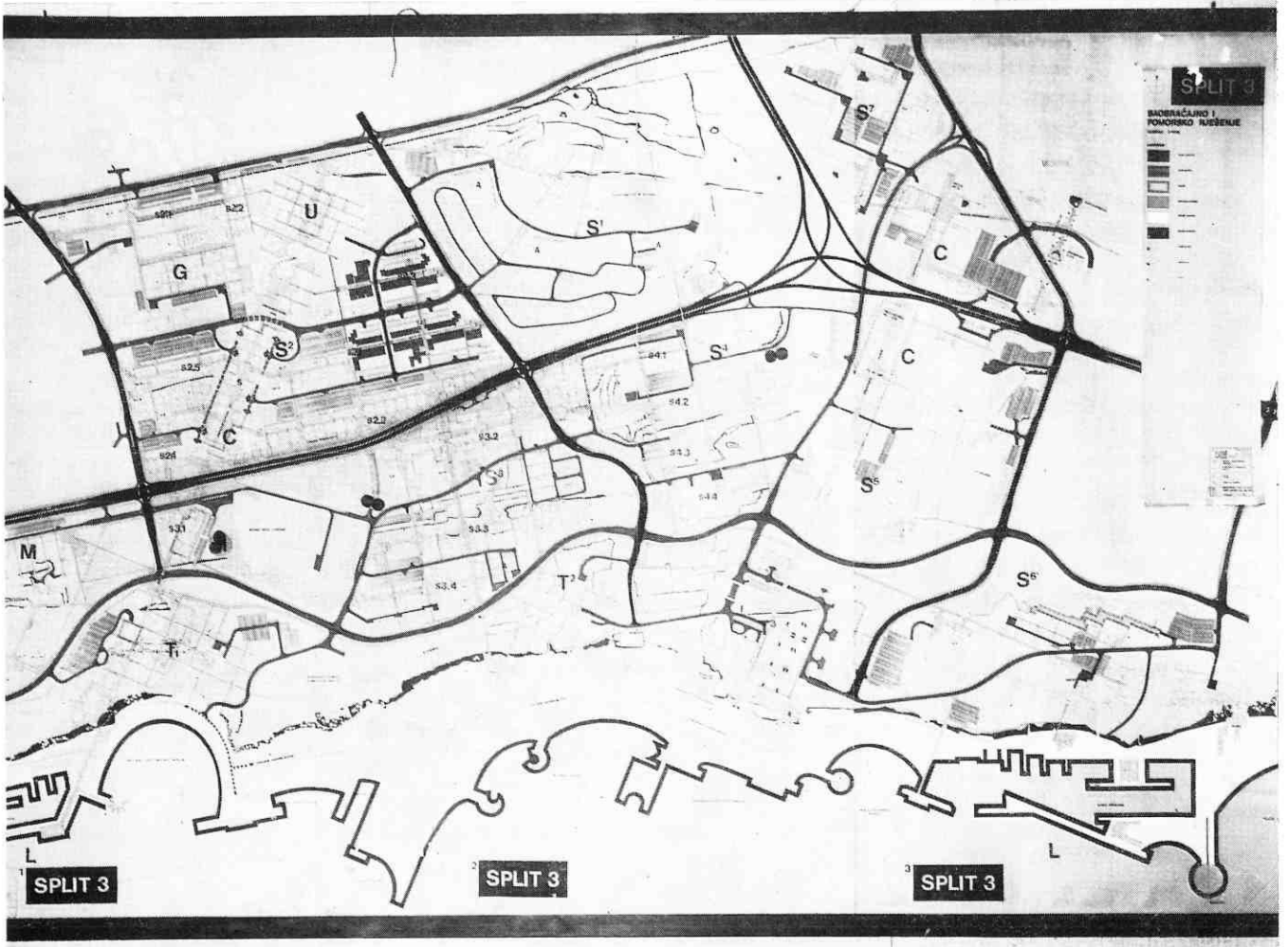
Projektanti su odustali od izoliranja novog centra, a njegove su funkcije u »Splitu 3« uklopili u ostale sadržaje i tako izbjegli krutu i monotonu hijerarhiju sadržaja. Razumljivo je da će centralne funkcije biti smještene ili u nekim koncentriranim zonama (kao u sveučilišnoj ulici ili medicinskoj zoni), ili u prometnijim ulicama, trgovinama, raskršćima. Veće robne kuće planirane su u »Shopping centru«, jer je posebna pažnja obrađena mogućnosti suvremenog kupovanja automobilom, radi čega su osigurani pristupi i parkirališta uz veće trgovine.

Upravni i kulturni sadržaji locirani su duž dvije velike tranzversalne »pješačke ulice«. Kulturne i znanstvene institucije nisu projektanti mogli određenije predvidjeti i locirati (osim medicinskih i sveučilišnih), jer nisu raspolagali ni standardiziranim pokazateljima (kao za škole i srodne ustanove), a nisu imali ni određenije sugestije naručilaca, budući da mnogi temeljni kriteriji tih ustanova u gradu, osobito što se tiče njihovih lokacija i zgrada, nisu definirani. Stoga su one u projektu »Splitu 3« obrađene vrlo neodređeno.

Visoke škole i medicinski centar

Programi i podaci za ta dva sadržaja bili su mnogo određeniji i precizniji, pa su projektanti mogli pružiti i mnogo preciznija rješenja, koja ujedno s urbanističkog gledišta nisu standardizirana, nego osobujna i napredna. Vrlo su povoljno predviđene mogućnosti daljnjeg rasta i dogradnje pojedinih takvih objekata, a da se bitna urbanistička struktura, osobito planirane »sveučilišne ulice«, ne mijenja.

Dok će takva reprezentativna, a u isto vrijeme intimna, isključivo pješačka »sveučilišna ulica« posjedovati određenu atraktivnost i život »Latinske četvrti«, medicinski kvart zacijelo neće jednako privlačiti građane, osim one koji budu prisiljeni da ga posjećuju i u njemu se zadržavaju. Loša je strana te bolničke zone i ta, što se ona uvukla između starog i novog Splita, dijeleći ga poput tampona, umjesto da bude na njegovoj periferiji.

Turistička i obalno-rekreativna zona

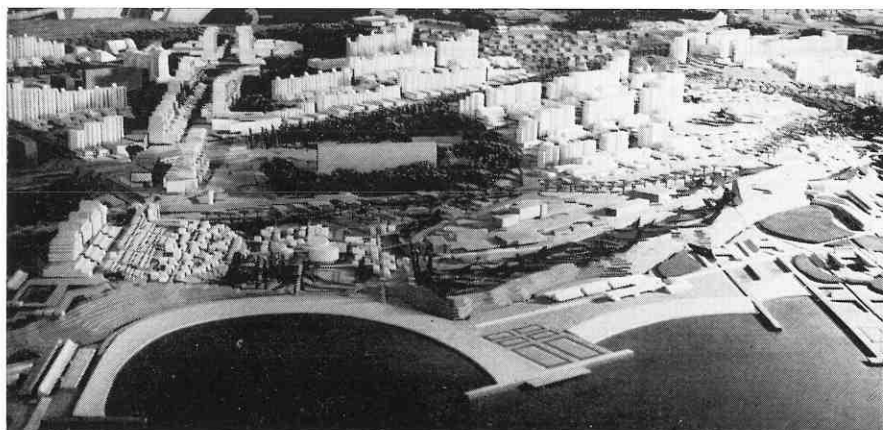
Prostor koji se projektira posjeduje jedan element istaknute vrijednosti: morsku obalu, čitavom njegovom dužinom, i to s južne, najpovoljnije strane. Iako ta obala nije razvedena niti ima plaže jer je, osim uvale Trstenika, strma i kamenita, ipak pruža obilne mogućnosti atrakcije i iskorištavanja. Njezino iskorištavanje projektanti su, da bi udovoljili programu razvijanja intenzivne turističko-kupališne zone, povećali do maksimuma, ali su njezinu prirodnu atraktivnost uglavnom žrtvovali novim funkcijama. Želi li se udovoljiti kapacitetu od 16.000 kupaca koji bi se u isto vrijeme mogli služiti tim prostorom, a uz to predvidjeti i lučice za 300 sportskih brodova i sve nuzobjekte uz te sadržaje, onda nije moguće sačuvati prirodnu ljepotu te obale.

Projektanti su, svjesni istaknutog položaja te zone, gledane s mora, i njezine prirodne vrijednosti, baš njoj posvetili svu pažnju, nastojeći da taj intenzivni turistički artefakt učine što ljepšim i privlačnijim. Da bi dobili potrebne prostore uz more, predvidjeli su nasipanje cijele obale i stvaranje umjetnih uvalica, lučica i rtova. Tako su stvorili posve umjetnu obalu, zadržavši samo na pojedinim mjestima koji komadić originalne prirodne strukture stare obale. Njihovo oblikovanje obale dobivene uglavnom nasipanjem izbjeglo je greške dosadašnje prakse, kada su kruti pravokutni betonski oblici lučica i plivališta grubo stršili iz prirodne konfiguracije. Njihovi oblici nastoje se bar donekle inspirirati prirodnima, da budu mekani, obli, razvedeni, što više organski — ali ipak uvijek ostaju umjetni i »turistički«.

Oni su iskoristili prednosti strme južne obale predviđevši brojna šetališta, vidikovce, perspektive što se otvaraju na more, ali sve je to, na žalost, podređeno intenzivnom »turističkom« gradu, prevelikog kapaciteta za jedan takav rajon.

split 3
»sveučilišna ulica«, stambena zona
i dio turističko-rekreativne zone

Taj je turizam, istina, obogaćen oblicima i sadržajima. Njegova monotonija ublažena je stambenim funkcijama koje se uklapaju u nj. Predviđa se, zatim, da ne bude jednoličnog i nerentabilnog sezonskog tipa, nego da se upotrebljava cijelu godinu za različite sadržaje. Tako se predviđaju kongresni, festivalski, sportski i zabavni turizam i rekreativne funkcije koje su namijenjene jednako građanima kao i strancima.

Bojim se, ipak, da će uza svu visoku kvalitetu i uza sva nastojanja projektanata — a zbog prekapacitiranih zadanih sadržaja, baš ta zona »Splita 3« biti najartificijelnija i urbanistički najproblematičnija.

Pejzažna i parkovna rješenja

Projektanti su zamislili novu gradsku aglomeraciju s mnogo zelenila što će se prepletati u stambene i ostale sadržaje. Nekoliko će rekreativnih zona biti intenzivnije parkovne kulture.

Poseban projekt hortikulturnog rješenja izveo je dipl. inž. šum. Zoran Tomšić.¹⁶ Njegovo je gledište u suprotnosti s nekim pogrešnim uvjerenjima u krugovima arhitekata da mediteranski gradovi tradicionalno ne podnose zelenilo.

Ali on se jednako suprotstavio i pogrešnoj dosadašnjoj našoj praksi da se u primorskim gradovima

primjenjuju isti hortikulturni principi kao i u sjevernijim kontinentalnim gradovima. Stoga on ispravno eliminira deplasirane engleske tratine, kratkotrajno osjetljivo cvijeće, odviše kultivirano i egzotično bilje, a oslanja se prvenstveno na zelenilo grmova i stabala, i to po mogućnosti što autohtonijeg podrijetla. Time je vraćena vrijednost i priznata ljepota i izvornost svemu onom bilju koje je bilo prezirano kao »prosto« i podređivano importiranom i egzotičnom bilju što se nikako nije prilagođivalo ovoj oseljenoj ekološkoj sredini.

Parkirališta automobila, te odbojne betonske rak-rane suvremenih gradova, predviđena su u zelenilu »šumica«. Dječja igrališta, rekreativne površine, turističke zone, sve je to isprepletano vješto i kulturno projektiranim zelenim pejzažem.

Unatoč intenzivnoj izgradnji toga rajona, projektanti su ipak predviđeli da se veći broj današnjih prirodnih ambijenata, bilo radi istaknute formacije terena, bilo radi zanimljivog raslinja, pa i onog prirodnog, poput makije, sačuva kao rezervat i uklopi u pejzažno raslinje »Splita 3«. Također je poimenice zaštićen i svaki postojeći istaknuti primjerak raslinja. Jednako su zaštićeni i inače rijetki povijesni spomenici, zapravo dvije crkvice i nekoliko manjih rimskih nalazišta, ali je potpuno ispravno predviđena mogućnost mnogo brojnijih, osobito, antičkih, nalaza (villae rusticae, groblja i sl.) na tom istaknutom historijskom terenu.

Temeljni principi i opća ocjena i namjena »Splita 3«

Nakon svih analiziranih elemenata projekta gradskog rajona »Splita 3« možemo zaključiti da je riječ o dosad jedinstvenom urbanističkom zahvatu u našoj praksi. Ne samo da su uzimani u obzir svi faktori u vezi s potrebama i životom stanovnika, što je dosad bilo

16

Parkovi i nasadi Split. Idejno pejzažno (hortikulturno) rješenje područja Split-3. Split 1969.

uglavnom zanemarivano ili zaobilazeno, nego je, za razliku od dosadašnjih izrazito administrativno-tehničkih metoda, primijenjena izrazito kreativna metoda sa svim privlačnostima individualnih stvaralačkih rezultata. Ova se gradska cjelina neće utopiti u moru suvremene urbanističke monotonije i šablone, jer će imati svoju specifičnu fizionomiju, mada će biti izgrađena suvremenim standardnim materijalima, tehnikama i metodama rada.

Osnovna ideja projekatana i organizatora izvedbe »Splita 3« jasna je i u biti pozitivna:

» — da nam naselja ne sliče jedna drugima, da u njima nestane sivila i bezličnosti, da se u njih vrati život, da imaju svoj smisao, duh i svoje specifične karakteristike... — i na kraju da se izgradi takav grad koji će u pravom smislu biti odraz naših mogućnosti, želja, znanja i vremena u kojemu živimo i vremena u kojem će živjeti naša djeca.«¹⁷

Kritizirajući najoštrije suvremenu praksu tehnicističkog i dehumaniziranog urbanizma¹⁸ sa zadovoljstvom možemo toliko pozitivnoga naći u ovom projektu koji je već stekao stručna priznanja i pohvale, iako šira javnost nije s njime dovoljno upoznata.

Problem namjene novog rajona

»Nagrađeni rad slovenske grupe pod vodstvom V. Mušiča, danas svjetskog autoriteta u urbanistici — pisala je Antoaneta Pasinović npr. — predstavlja svjetski domet, koji je, međutim, temeljen na analitici posve specifičnog prostora splitskog rajona. U daljnjoj realizaciji tog projekta došlo je prvi put u našoj urbanističkoj praksi do stanovitog zbliženja društvenog i prostornog planiranja, a istodobno su projektantima pridruženi i izvođači, tako da je došlo do sjedinjenja kompletnog građevnog procesa od projekta do izvedbe.«¹⁹

O veoma zanimljivoj i primjernoj organizaciji izvedbe projekata »Splita 3« ne bih u ovome prikazu govorio. Ona će svoje prednosti zacijelo pokazati u toku rada i vjerojatno umnogome biti uzor drugim sličnim akcijama. Spomenuo bih, međutim, jedan drugi nedefinirani problem socijalnog karaktera.

»Split 3« urbanizam je višeg i visokog standarda. U relacijama stanovanja i života zapadnoevropskih ili sjevernoameričkih zemalja to zacijelo i nije visoki standard, ali u našim dosadašnjim relacijama svakako jest. Taj je, ne samo stambeni, nego općenito urbanistički, standard potreba našega čovjeka i razumljivo je da on njemu teži i želi ga postići. Ali svojim materijalnim mogućnostima on ga, na žalost, uglavnom još nije dosegao. Nedostatak je samog programa natečaja nedovoljna demografska analiza i prognoza. Neodređena je socijalna i ekonomska struktura budućeg stanovništva »Splita 3«.

Ukoliko je to nastavak današnjeg tradicionalnog Splita, on mora da i strukturom svoga stanovništva bude integralni dio njega. No da li za to imamo dovoljno garancije? Neke njegove centralne i specifične namjene uvjetuju imigraciju stanovništva, ne samo iz neposredne gravitirajuće okolice (što je donekle logično), nego i iz drugih i različitih sredina.

¹⁷

Josip Vojnović, Split 3, Suradnja, Split, III/1970, br. 17, str. 4.

¹⁸

D. Kečkemet, Dehumanizacija urbanizma, Pogledi, Split, II/1970, str. 171—195.

¹⁹

A. Pasinović, Primjer Splita III, Slobodna Dalmacija, Split, 17. X 1970, str. 3.

Svaki studentski centar ima stano-
vito šaroliko obilježje, ali to je ra-
zumljivo, a budući da to stanovni-
štvo ne ostaje u mjestu studija, to
i nije njihov problem.

Medicinsko-bolnički centar, spojen
i s postojećim vojno-medicinskim
centrom, obuhvaća mnogo širu zo-
nu i stvara posve novo useljeno
stanovništvo drugih regionalnih i
nacionalnih karakteristika.

Intenzivna turističko-ugostiteljska
aktivnost neće moći naći tako ve-
lik broj osoblja u gradu i okolici,
nego će potrebe morati podmirivati
velikim brojem doseljenika.

Princip izgradnje »Splita 3« done-
kle je princip slobodne ponude i
potražnje, iako je on projektiran
na temelju prethodnih u anketi iz-
raženih potreba i zahtjeva splitskih
građana i ustanova.

Dosadašnja su nam iskustva poka-
zala da mnoga poduzeća iz drugih
središta, različiti reeksporteri i
slični, raspolažu mnogo većim sred-
stvima nego naše lokalne, pa i po-
krajinske i nacionalne ustanove.
Perspektivni profiti turizma privu-
kli su brojne ustanove i pojedince
željne zarade.

Mnoge penzionere (naročito vojne,
s većim primanjima) privlači Split
svojim povoljnim klimatskim uvje-
tima i drugim prednostima. Splitu
već danas prijete opasnost da se
pretvori u grad studenata i penzi-
onera, dok je procent privrednog
stanovništva sve manji. To je u biti
vrlo nezdravi trend za grad koji se
želi normalno razvijati.

Jedna je od najpozitivnijih strana
izgradnje »Splita 3« u tome što će
se, zahvaljujući dobroj organizaciji
gradnje tako velikog kompleksa,
postići viša kvaliteta stambenih
i ostalih objekata, a uz jednaka ili
još manja sredstva od onih što su
trošena na mnogim dosadašnjim
gradilištima. Ali s obzirom na rela-
tivno nisku kupovnu moć splitskih
potrošača (odnosno njihovih insti-
tucija), oni ih neće moći svi lako
kupovati. Kupci će se ipak javljati,
ali drugi. Postoji opasnost da se
tako stvori jedna artificijelna
struktura stanovništva, s jedne
strane stranaca-turista, a s druge
doseljenika iz čitave Jugoslavije, i
da se izgubi homogenost i konti-
nuitet Splita, njegova stanovništva,
osebujnosti, karakteristika, govora,
običaja i dr.²⁰

O nama svima ipak ovisi da se to
ne dogodi i da Split ostane osebu-
jan i jedinstveni Split.

20

O tome je 9. II 1971. raspravljao i Općinski
komitet SK. — M. M.: Za koga »Split III«.
Vjesnik, Zagreb, 11. II 1971, str. 6.